

ŽIVOTINJE – BOŽJE BLAGO, A NE HRANA LJUDI. ZOOLOGIJA U POST 1 I NJEZINI IMPERATIVI*

Miljenka Grgić

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
gmiljenka@gmail.com

UDK: 27-181.5:7.042]27-242.5Post 1
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 4/2019.

Sažetak

Studija izlaže zoologiju u Post 1, analizirajući ključne termine, izraze i tvrdnje. Studija pokazuje da Post 1 inzistira na statusu životinja kao živih bića, jamči im zasebni prostor u ekosustavu i povezuje njihovu svrhu i ulogu s neživom prirodom, a ne s čovjekom. Nadalje, studija otkriva da je stvaranje bogolikih ljudi u Post 1 dio Božje skrbi o životinjama. Ljudi su stvoreni bogoliki da budu dobri pastiri Božjeg blaga, da životinjama upravljaju prema božanskim zakonima i štite njihova prava i egzistenciju, a ne da njima proizvoljno gospodare. Osim toga, studija dokazuje da je ljudska zadaća u Post 1 realna i predstavlja moralni imperativ.

Ključni pojmovi: Postanak 1, životinje, neživa priroda, bogolikost, upravljanje

UVOD

Biblijski ekološki diskurs usredotočen je na čovjeka i zemlju, a o životinjama gotovo da se i ne govori.¹ Štoviše, biblijske studije o životinjama² prolaze bez odjeka, jer ih se percipira kao produkt animalističkog sentimenta pojedinih bibličara. Ova studija želi ukazati na ozbiljnost biblijskog govora o životinjama izlažući zoologiju u Post

* Termin „blago“ ovdje se upotrebljava kao naziv za životinje u seoskom domaćinstvu.

¹ To se najbolje vidi iz biblijskih ekoloških studija u *The Earth Bible Series*, N. C. Habel (ur.), Sheffield Academic Press, Sheffield, 2000. - 2002., I.-V.

² Značajnije studije o životinjama koje su relevantne za ekološki diskurs mogu se naći u Bernd Janowski *et al.* (ur.), *Gefährten und Feinde des Menschen. Das Tier in der Lebenswelt der alten Israel*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1993.; Albert de Pury, *Homme et animal Dieu les créa. L'Ancien Testament et les animaux*, Labor et Fides, Genève, 1993.; Peter Riede, *Im Spiegel der Tiere. Studien zum Verhältnis von Mensch und Tier im alten Israel*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2002. Za važnije biblijske tekstove o životinjama vidi Uwe Gleßmer – Bernd Janowski – Ute Neumann-Gorsolke – Peter Riede, *Ausgewählte Tiertexte des Alten Testaments, Gefährten und Feinde*, 312-333.

1. Do sada, koliko nam je poznato, ta tema nije bila izravni objekt neke biblijske studije.

Govor o životinjama u Post 1 obično se otključava antropološkim ključem i drži se da je carstvo životinja prilagođeno čovjeku i u službi čovjeka. To standardno čitanje nametnulo se od vremena najranijih kritičkih komentara i održalo se do danas, a da nije ozbiljnije preispitano. Stoga se ova studija vraća korijenima standardnog čitanja, preispituje uvriježene pretpostavke i ukazuje na druge, koje su ostale zanemarene.³

Govor o životinjama u Post 1 nalazi se u središnjoj sekciji, koja opisuje čin stvaranja svijeta (rr. 3-31). Ta sekcija dio je šireg izvještaja o stvaranju u Post 1,1-2,4a,⁴ koji je djelo svećeničkog autora i kasnijeg svećeničkog redaktora Petoknjžja.⁵ Moguće prethodne stadije teksta teško je izolirati⁶ i studija se zaustavlja na zadnjoj,

³ Od značajnijih ranijih komentara konzultirani su Franz Delitzsch, *A New Commentary on Genesis*, Scribner & Welford, New York, 1889.; August Dillman, *Genesis. Critically and Exegetically Expounded*, T&T Clark, Edinburgh, 1897.; John Skinner, *Genesis*, Charles Scribner's sons, New York, 1910.; Samuel R. Driver, *The Book of Genesis. With Introduction and Notes*, Methuen & Co. Ltd., London, ¹⁰1916.; Hermann Gunkel, *Genesis. Übersetzt und erklärt*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, ⁵1922.; Benno Jacob, *Das erste Buch der Tora. Genesis. Übersetzt und erklärt*, Shocken Verlag, Berlin, 1934.; Gerhard von Rad, *Das erste Buch Mose. Genesis*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, ¹⁰1976. Uz ranije komentare konzultirana su još dva klasična i dva specijalizirana komentara, Gordon J. Wenham, *Genesis 1-15*, Word Books, Waco, Texas, 1987.; Claus Westermann, *Genesis 1-11. A Commentary*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, Minnesota, 1990.; Werner H. Schmidt, *Die Schöpfungsgeschichte der Priesterschrift. Zur Überlieferungsgeschichte von Genesis 1,1-2,4a und 2,4b-3,24*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, ³1973; Jean L'Hour, *Genèse 1-2,4a. Commentair*, Peeters, Leuven, 2016.

⁴ Središnja sekcija uokvirena je uvodom u Post 1,2, koji opisuje stanje kaosa prije stvaranja, i zaključkom u Post 2,1-3, koji govori o Božjem počinku nakon stvaranja. Cijeli opis zaokružuju proslav u Post 1,1 i zaključna formula u Post 2,4a, koji povezuju opis stvaranja sa širom kompozicijskom cjelinom u Knjizi Postanka. Za status Post 1,1-2 vidi Anto Popović, Početak opisa stvaranja u Knjizi Postanka 1,1-2. Egzegetsko-teološka i sintaksna analiza Post 1,1-2, *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 3, 627-664.

⁵ Tradicionalna dokumentarna teorija o nastanku Petoknjžja povezala je Post 1,1-2,4a sa svećeničkim dokumentom, a svećeničko podrijetlo potvrdila su i novija istraživanja. Vidi Anthony F. Campbell – Mark A. O'Brien, *Sources of the Pentateuch. Texts, Introductions, Annotations*, Fortress Press, Minneapolis, Minnesota, 1993., 4-6, 21-28; Alexander Rofé, *La composizione del Pentateuco*, Edizioni Dehoniane, Bologna, 1999., 36-46; Jean Lui Ska, *Introduzione alla Lettura del Pentateuco*, Edizioni Dehoniane, Bologna, ³2002., 68-70, 165-181; L'Hour, *Genèse*, 25-29.

⁶ Zapaženiju teoriju postavio je Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 160-164. On argumentira da je P koristio raniji izvještaj o stvaranju, tzv. *Tatbericht*, i interpretirao

svećeničkoj verziji (dalje, P). Analiza je usmjerena na ključne termine, izraze i tvrdnje, a ide za tim da utvrdi status, mjesto i ulogu životinja u svijetu (Post 1,20-25; 1.) te narav odnosa životinja i ljudi (Post 1,26-31; 2.).

1. ŽIVOTINJE I STVORENI SVIJET (POST 1,20-25)

Uobičajeno je mišljenje da P opisuje carstvo životinja iz perspektive čovjeka.⁷ Detaljnija analiza otkriva da P promatra carstvo životinja iz perspektive ekosustava.

1.1. Status životinja u svijetu

Shema stvaranja svijeta u rr. 3-31 i terminologija koju P pridi-jeva svim životinjama pokazuju da životinje u svijetu imaju prominentni status živih bića.

P opisuje stvaranje svijeta u šest dana. Svaki dan čini zasebnu cjelinu, a sve su uokvirene istom uvodnom i zaključnom formulom, „I reče Bog“ (rr. 3.6.9.14.20.24),⁸ „I bi večer, i bi jutro...“ (rr. 5.8.13.19.23.31). Sekvencu od šest dana običava se dijeliti na prva tri i zadnja tri dana. Prva tri dana bi opisivala djelo raščlanjivanja ili stvaranje okoliša (rr. 3-13), a druga tri dana djelo ukrašavanja ili nastanjivanje okoliša (rr. 14-31).⁹ Protiv te uobičajene podjele govore leksičke i tematske poveznice između prvoga i četvrtoga te petoga i šestoga dana. Prva četiri dana uokviruje inkluzija. Prvi dan Bog stvara svjetlo (*'ôr* (5x), rr. 3-5), a četvrti dan svjetlila (*mə'ôrōt* (5x), *'wr* (2x), rr. 14-19). Stvaranje svijetla vodi odjeljivanju dana od

ga svojim *Wortbericht*. Za noviji kritički osvrt na tu teoriju vidi L'Hour, *Genèse*, 29-35. L'Hour ispravno primjećuje da je P imao veću ulogu u sastavljanju izvještaja od uloge interpreta starije tradicije.

⁷ Primjerice, Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 193, izjavljuje: „Die Natur wird nicht beobachtet, wie sie ‚an sich‘ ist, sondern wie sie in dem Bezug auf den Menschen ist. Die Welt ist des Menschen Umwelt, die auf ihn weist, und mit der er zu tun hat.“

⁸ Ova formula uvodi pojedina djela stvaranja i javlja se još tri puta: u r. 11 uvodi stvaranje vegetacije, u r. 26 stvaranje čovjeka, a u r. 29 uređenje hranidbene mreže. Za pripadnost instance u r. 29 istoj skupini formula i različitu funkciju Božjih riječi u rr. 22.28 vidi Jared C. Hood, *The Decalogue of Genesis 1-3, Reformed Theological Review*, 75 (2016.) 1, 39-43.

⁹ Vidi, primjerice, Delitzsch, *Genesis*, 69; Adalbert Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka. Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjžje*, KS, Zagreb, 1996., 69-71; Richard Bauckham, *Humans, Animals, and the Environment in Genesis 1-3*, u: *Genesis and Christian Theology*, N. MacDonald et al. (ur.), Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2012., 176-177.

noći (*yôm* (2x), *lāylāh* (2x), rr. 3-5), a stvaranje svjetlila služi reguliranju dana i noći (*yôm* (5x), *lāylāh* (3x), rr. 14-19). Peti i šesti dan povezuju leksičke i tematske paralele. Samo ta dva dana stvaranje je opisano glagolom *br'* (rr. 21.27), a stvorenjima je dan blagoslov (*brk*, rr. 22.28) i nalog razmnažanja, umnažanja i ispunjanja okoliša (*prh*, *rbh*, *ml'*, rr. 22.28). Inkluzija između prvoga i četvrtog te paralele između petoga i šestoga dana otkrivaju da se opis stvaranja svijeta dijeli na prva četiri (rr. 3-19) i zadnja dva dana (rr. 20-31). Prva četiri dana stvorena je neživa priroda, a zadnja dva dana živa bića, točnije, ona bića koja prirodna znanost klasificira kao *animalia*, životinje i ljudi.¹⁰

I. <i>Stvaranje nežive prirode (Post 1,3-19)</i>				
i. dan	Svjetlo	a	rr. 3-5	
	Dan i noć			
ii. dan	Svod	b	rr. 6-8	
	Gornje i donje vode			
iii. dan	More i kopno		rr. 9-13	
	Vegetacija			
iv. dan	Svjetlila	a'	rr. 14-19	
II. <i>Stvaranje živih bića (Post 1,20-31)</i>				
v. dan	Živa bića u vodi i zraku	c	rr. 20-23	
vi. dan	Živa bića na kopnu	c'	rr. 24-31	

1. Shema stvaranja svijeta u Post 1,3-31

Pojedinosti opisa stvaranja životinja i ljudi otkrivaju da P stavlja životinje iznad nežive prirode i smješta ih uz bok ljudima. Ponajprije, stvaranje i životinja i ljudi opisano je glagolom *br'* (rr. 21.27). U SZ-u taj se glagol upotrebljava isključivo za Božje djelovanje i ukazuje na izvanredne čine koje samo Bog može izvesti.¹¹ U Post 1 takav izvanredni čin nalazimo samo kod stvaranja životinja i ljudi.¹² Nadalje, samo životinjama i ljudima Bog se obraća izravno (rr. 22.28-30), što

¹⁰ Biljni svijet (rr. 11-12) viđen je kao dio nežive prirode. Do takvog zaključka P je mogao doći običnim promatranjem, tj. reflektiranjem nad činjenicom da su biljke životno vezane uz zemlju.

¹¹ Usp. Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 164-167; L'Hour, *Genèse*, 63-70.

¹² U Post 1,1-2,4a glagol *br'* se nalazi još samo u proslavu (1,1) i zaključku (2,3).

znači da su obje skupine Božji sugovornici. Štoviše, objema skupinama Bog udjeljuje svoj blagoslov (*brk*, rr. 22.28), objema daje nalog razmnažanja, umnažanja i nastanjivanja okoliša (*prh*, *rbh*, *ml'*, rr. 22.28) i objema osigurava prehrambene namirnice (rr. 29.30). Te paralele većinom prolaze neopaženo,¹³ a one jasno pokazuju da P stavlja životinje uz bok ljudima.

Na razliku između životinja i nežive prirode te na njihovu bliskost s ljudima upućuje i izraz *neṗeš ḥayyāh* – „živa duša“, kojim P opisuje vodene (rr. 20.21) i kopnene životinje (rr. 24.30). Ne primjenjuje ga jedino na leteće vrste, ali raznolika upotreba dopušta zaključiti da se može odnositi i na njih. Izraz *neṗeš ḥayyāh* ukazuje na „život“ kao osnovnu značajku životinja. Termin *neṗeš* – „grkljan, dah, duša itd.“ koristi se gotovo uvijek za živa bića, a pridjev *ḥay* – „živ“ u našem izrazu to dodatno utvrđuje.¹⁴ Time su životinje jasno stavljene iznad nežive prirode.

U Post 1 izraz „živa duša“ nije primijenjen na ljude, nego samo na životinje, ali unatoč tome on povezuje dvije skupine.¹⁵ Radi se o tipično svećeničkom izrazu, koji većinom opisuje životinje (1 lx), jednom ljude i životinje (Post 9,19, P), a jednom samo ljude (Post 2,7, J).¹⁶ Pridavanje izraza prvenstveno životinjama otkriva da je svećenička skupina htjela afirmirati status životinja kao „živih duša“. Drugim riječima, ono što je drugima bilo očito u pogledu ljudi (usp. Post 2,7, J), oni su ustvrdili i za životinje.¹⁷ Stoga različito prevođenje izraza – „živa duša“ za ljude i „živi stvor“ za životinje – koje

¹³ Od navedenih paralela autori zamjećuju tek blagoslov i priznaju da se on daje svim živim bićima jednako. Usp. Driver, *Genesis*, 13; Gunkel, *Genesis*, 110; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 147-148; Westermann, *Genesis 1-11*, 141-142, 160-161; Josef Schreiner, *Der Herr hilft Menschen und Tieren (Ps 36,7), Gefährten und Feinde*, 229-230. Božji izravan govor životinjama zamjećuje se rijetko (e.g., Delitzsch, *Genesis*, 95; Walter Gross, *Die Gottebenbildlichkeit des Menschen im Kontext der Priesterschrift, Theologische Quartalschrift*, 161 (1981.) 4, 258-259), a glagol *br'* kod stvaranja životinja i dar hrane životinjama još rjeđe (e.g., Marsha M. Wilfong, *Human Creation in Canonical Context. Genesis 1,26-31 and Beyond, God Who Creates. Essays in Honor of W. Sibley Towner*, W. P. Brown – S. D. McBride Jr. (ur.), Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 2000., 45).

¹⁴ Usp. Helmer Ringgren, *ḥayyāh*, *TDOT IV.*, 337-338; Horst Seebass, *neṗeš*, *TDOT IX.*, 508-517.

¹⁵ Slično misle Schreiner, *Menschen und Tieren*, 229; L'Hour, *Genèse*, 142.

¹⁶ *neṗeš ḥayyāh* (Post 1,20.24.30; 2,7.19; 9,12.15.16; Ez 47,9); *neṗeš ḥayyāh* (Post 1,21; 9,10; Lev 11,10.46). Za svećeničko, odnosno jahvističko podrijetlo različitih tekstova vidi Campbell – O'Brien, *Sources, ad locos*.

¹⁷ Usp. Thomas Wagner, 'Ungeklärte Verhältnisse'. Die priesterliche Urgeschichte und das Buch Ezechiel, *Kerygma und Dogma*, 59 (2013.) 3, 227; Ringgren, *ḥayyāh*, *TDOT IV.*, 342; Seebass, *neṗeš*, *TDOT IX.*, 516.

nalazimo u nekim modernim prijevodima Biblije, nije opravdano i zamagljuje smisao svećeničkog izraza. Smisao izraza prepoznali su stariji prijevodi, Septuaginta i Vulgata, kao i neki raniji kritičari koji konzistentno rabe izraz „živa duša“ (LXX: ψυχή; Vg: *anima*).¹⁸ Taj prijevod je prikladan i u moderno vrijeme, jer uspijeva izraziti svećeničku poruku; uzdiže životinje na razinu ljudi, koje se jedine običava gledati kao „žive duše“.

1.2. Ustrojstvo carstva životinja

Opis stvaranja životinja u rr. 20-25 daje opći uvid u ustrojstvo carstva životinja. Ovdje P kombinira vremensku shemu stvaranja s prostornom shemu koja pokazuje da je Bog rasporedio životinje u tri različita prirodna okoliša. Peti dan su stvorene životinje koje borave u vodi i one koje se kreću zrakom (rr. 20-23), a šesti dan one koje se kreću kopnom (rr. 24-25). Prostorna shema stvaranja reflektira uobičajenu podjelu carstva životinja prema dvostrukom parametru, tj. staništu i načinu kretanja.¹⁹

Pri opisu stvaranja životinja u rr. 20-25 spomenute su izričito samo glavne skupine, ali terminologija i frazeologija otkrivaju da su stvorene sve vrste i podvrste te da je carstvo životinja do detalja uređeno. Spomenute skupine predstavljene su zbirnim imenicama (vidi dolje), koje impliciraju različite pripadajuće vrste.²⁰ Imenica *kōl* – „sve“ (rr. 21(2x).25) dodatno naglašava da su stvorene sve pripadajuće vrste. Osim toga, imenica *mîn* – „vrsta, rod“ s prijedlogom *lā* i zamjeničnim sufiksom (rr. 21(2x).24(2x).25(3x)) evidentira da su sve životinje prikladno razvrstane – „prema njihovim vrstama“.²¹

¹⁸ Primjerice, Delitzsch, *Genesis*, 94; Driver, *Genesis*, 12.

¹⁹ Ti parametri primijenjeni su i u Post 1,26.28 (usp. 2.2.1.), a uobičajeni su i drugdje u SZ-tu (Post 9,2; Pnz 4,17-18; Ez 38,20; Hoš 2,20; 4,3; Sef 1,3; Pss 8,8-9; 148,10). Usp. Malcolm W. Clark, *Animal Series in the Primeval History, Vetus Testamentum*, 18 (1968.) 4, 437-446; Richard Whitekettle, *Oxen Can Plow, but Women Can Ruminant. Animal Classification and the Helper in Genesis 2,18-24, Scandinavian Journal of the Old Testament*, 23 (2009.) 2, 246-247; Wagner, *Priesterliche Urgeschichte*, 226-227, 228; Lesley C. F. Deysel, *Animal names and categorisation in the Hebrew Bible. A textual and cognitive approach* (Ph.D. dissertation), University of Pretoria, Pretoria, 2017., 76-79, 231-232.

²⁰ Jednako misli L'Hour, *Genèse*, 152.

²¹ Svećenici su bili skloni klasifikaciji i taj izraz se javlja većinom u svećeničkim tekstovima (Post 1,11.12(2x).21(2x).24(2x).25(3x); 6,20(3x); 7,14(4x); Lev 11,14.15.16.19.22(4x).29; Pnz 14,13.14.15.18; Ez 47,10). Izraz funkcionira kao adverbijalni akuzativ i ukazuje na razdiobu vrsta. Usp. Paul Beauchamp – Heinz-Josef Fabry, *mîn, TDOT VIII.*, 288-291. Manje je uvjerljiva teorija da izraz služi kao atribut i naglašava raznovrsnost. Tako Richard Neville, *Differentiation in*

Prva skupina životinja jesu vodene životinje (rr. 20a.21ba) i one su predstavljene zbirnom imenicom *šeres* (r. 20). Taj tipično svećenički termin koristi se za životinje koje žive u brojnim skupinama i može se prevesti različito, „vreva, roj, plova itd.“.²² Na vodene životinje odnosi se još samo u Lev 11,10, gdje označava skupine različite od riba. U Post 1,20 termin ima široko značenje i obuhvaća sve vrste vodenih životinja. To je naznačeno konstruktivnom svezom *šeres nepēš hayyāh* – „vreva živih duša“ u r. 20a, a vidljivo je i u r. 21ba, gdje se izričito spominju dvije različite skupine, *hattannînim haggādōlîm* – „velike grdosije“²³ i *nepēš haḥayyāh* – „duše koje su žive“.²⁴ Obje skupine iz r. 21ba uključene su u širu skupinu *šeres* iz r. 20, što pokazuje iznimni plural *lāmînēhem* – „prema njihovim vrstama“ (r. 21ba).²⁵

Druga skupina jesu životinje koje se kreću zrakom (rr. 20b.21bβ) i one su predstavljene zbirnom imenicom *’ōp*. Ta imenica redovito se prevodi kao „ptice“, što nije precizno. Termin može označavati različite leteće vrste, ptice, kukce i drugo,²⁶ a u našem odlomku ima sveobuhvatno značenje.²⁷ Stoga se, slijedeći etimologiju (*’wp* – „letjeti“), može prikladno prevesti „letači“. Široko značenje termina naznačeno je konstruktivnom svezom *kol-’ōp kânāp* – „svi krilati letači“ u r. 21bβ. Osim toga, ono se nazire u nalogu skupini da poleti „nad zemljom“ (r. 20ba) i „na površini svoda nebeskog“ (r. 20bβ), što može ukazivati na različita područja kretanja različitih letećih vrsta.

Genesis 1. An Exegetical Creation *ex nihilo*, *Journal of Biblical Literature*, 130 (2011.) 2, 209-226.

²² Termin se koristi za vodene životinje (Post 1,20; Lev 11,10), kukce (Lev 11,20.21.23; Pnz 14,19) i kopnene životinje (Post 7,21; Lev 5,2; 22,5; 11,31.29.41.42.43.44). Usp. Ludwig Wächter, *šaras*, *TDOT XV.*, 477-479.

²³ Za ove životinje, njihovu mitološku pozadinu i eventualnu demitologizaciju u Post 1 vidi Skinner, *Genesis*, 28; Herbert Niehr, *tannîn*, *TDOT XV.*, 726-731; L’Hour, *Genèse*, 143-144.

²⁴ Izraz sa članom, „duše koje su žive“, ograničava skupinu u r. 21 u odnosu na širu skupinu „živih duša“ u r. 20. Usp. Gesenius – Kautzsch, *Hebrew Grammar*, § 126wx.

²⁵ To zapažaju Dillman, *Genesis*, 75; Neville, *Differentiation*, 220; L’Hour, *Genèse*, 145. Na svim drugim mjestima imenica *mîn* i zamjenični sufiks su u jednini. Kritički aparat u BHS predlaže vokalizaciju imenice u jednini sa sufiksom u množini (*lāmînēhem*), što ne mijenja značenje stvari.

²⁶ Primjerce, u Lev 11,20.21.23; Pnz 14,19 termin *’ōp* označava insekte, a prema Lev 11,13-19 u skupini *’ōp* nalazi se i šišmiš.

²⁷ Široko značenje termina u Post 1,20.21 zapažaju Dillman, *Genesis*, 75; Gunkel, *Genesis*, 110; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 124; Deysel, *Animal names and categorisation*, 79-81.

²⁸ Izraz *’ōp kânāp* nalazi se još samo u Ps 78,27, koji aludira na prepelice u Izl 16,13. Međutim, spomen prepelica u Izl 16,13 odudara od konteksta i psalmist možda namjerno govori općenito o „krilatim letačima“.

Treća skupina jesu kopnene životinje (rr. 24-25) i one su predstavljene u tri podskupine. Prva podskupina je *bəhēmāh* (rr. 24. 25). Ta zbirna imenica drugdje poprima različita značenja; nekad označava stoku, nekad divlje zvijeri, a nekad životinje općenito.²⁹ U našem odlomku nametnulo se značenje „stoka“³⁰ te se zaključuje da podjela kopnenih životinja ima u vidu ljude. Međutim, pojam „stoka“ nije uopće prikladan u Post 1, jer prehrambeni zakoni u rr. 29-30 ne predviđaju bavljenje stočarstvom. Ispravnije je stoga kod ove skupine govoriti o pitomim životinjama, tj. životinjama koje obitavaju u pitomim krajevima i koje su po naravi pitome.³¹

Druga podskupina kopnenih životinja jesu *remeš* (rr. 24.25). Ta zbirna imenica redovito se prevodi „gmizavci“, slijedeći glagol *rmš* kojem se obično pridaje značenje „gmizati“.³² Međutim, etimologija glagola *rmš* nije jasna³³ ni značenje precizno.³⁴ Osim toga, imenica *remeš* drugdje ne označava samo gmizavce, nego različite vrste malih i sitnih životinja.³⁵ Stoga ju je prikladnije prevesti „životinjice“.³⁶ U našem odlomku imenica ima široko značenje, koje je naznačeno konstruktivnom svezom *kol-remeš hā'āḏāmāh* – „sve životinjice tla“ (r. 25). Termini *kōl* – „sve“ i *'āḏāmāh* – „tlo“ preciziraju da imenica *remeš* uključuje sve vrste malih i sitnih životinja koje borave na tlu ili se zavlauče ispod tla.³⁷

²⁹ Usp. Johannes Botterweck, *bəhēmāh*, *TDOT II.*, 6-20; Deysel, *Animal names and categorisation*, 138-141.

³⁰ Delitzsch, *Genesis*, 96; Driver, *Genesis*, 13; Gunkel, *Genesis*, 110; von Rad, *Genesis*, 36; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 125; Botterweck, *bəhēmāh*, *TDOT II.*, 8-9.

³¹ Tako Dillman, *Genesis*, 77; Skinner, *Genesis*, 29; Wenham, *Genesis 1-15*, 25; L'Hour, *Genèse*, 153. Za istu skupinu u Post 2,20 vidi Whitekettle, *Animal Classification*, 252-253. Usp. Deysel, *Animal names and categorisation*, 140-141.

³² Driver, *Genesis*, 13; Gunkel, *Genesis*, 110; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 125.

³³ Ronald E. Clements, *rāmaš*, *TDOT XIII.*, 512.

³⁴ Primjerice, na mjestima gdje glagol *rmš* opisuje kretanje vodenih životinja (Post 1,21; Lev 11,46; Ps 69,35) i kopnenih životinja općenito (Post 1,28.30; 7,21; 8,19; Ps 104,20) primjerenije je govoriti o „kretanju“ nego o „gmizanju“ ili „micanju“.

³⁵ Usp. Clark, *Animal Series*, 441-444; Clements, *rāmaš*, *TDOT XIII.*, 512-514. Imenica *remeš* većinom označava kopnene životinjice (Post 1,24.25.26; 6,7.20; 7,14.23; 8,17.19; 9,3; 1 Kr 5,13; Ez 8,10; 38,20; Hoš 2,20; Ps 148,10), a dva puta vodene (Hab 1,14; Ps 104,25). Za sastav kopnene skupine značajan je Lev 11,29 gdje u skupini *šereš*, koja je sinonim za skupinu *remeš*, nalazimo miša i krticu.

³⁶ Slično misli L'Hour, *Genèse*, 182-183.

³⁷ Izraz „životinjice tla“ javlja se još u Post 6,20; Hoš 2,20 (usp. „micanje (*rmš*) po/u tlu“ u Post 7,8; Pnz 4,18; Ez 38,20 i „micanje (*rmš*) tla“ u Post 9,2, Lev 20,25). Široko značenje termina u Post 1,24-25 prepoznaju Delitzsch, *Genesis*, 96; Jacob, *Genesis*, 56; von Rad, *Genesis*, 36; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 125-126; Wenham, *Genesis 1-15*, 25; L'Hour, *Genèse*, 182-183.

Treća podskupina kopnenih životinja jesu „bića zemaljska“ (*ḥaytô-’eres*, r. 24; *ḥayyat ḥā’āres*, r. 25).³⁸ Većina drži da taj izraz označava divlje zvijeri³⁹ i to mišljenje je opravdano. Izraz nalazimo drugdje u SZ-u,⁴⁰ a implicirana skupina životinja često je predstavljena kao ona koja proždire ljude i životinje (1 Sam 17,46; Ez 29,5; 32,4; 34,28; Ps 79,2). Osim toga, u Job 5,22-23 izraz „bića zemaljska“ izmjenjuje se s izrazom „bića poljska“ koji je češći naziv za divlje zvijeri.⁴¹ Vjerojatno je, dakle, da „bića zemaljska“ u našem odlomku označavaju divlje životinje, tj. one koje žive u divljini i koje su po naravi divlje. To značenje može se istaknuti u prijevodu terminom „zvijer“, „zvijeri zemaljske“.

Podjela kopnenih životinja u tri podskupine jasno ima u vidu njihova staništa i kretanje; jedne žive u pitomim krajevima, druge u divljini, a treće posvuda na tlu i ispod tla.⁴² Ta se podjela uklapa u globalnu podjelu carstva životinja prema staništu i kretanju u rr. 20-25. Izbor tog motrišta kod predstavljanja carstva životinja u Post 1 teološki je važan. P je mogao ocrtati carstvo životinja i drugačije, tj. iz ljudske perspektive, ali je dao prioritet parametrima ekosustava i njih je prikazao kao ideje vodilje Boga stvoritelja. Drugim riječima, P drži da je Bog ustrojio carstvo životinja prema postojećoj neživoj prirodi, a ne prema čovjeku.

1.3. Uloga životinja u svijetu

Svećenički pisac u Post 1 svim stvorenjima određuje ulogu. Uloga životinja je naznačena različitim Božjim naredbama.

Uloga vodenih i letećih životinja vidi se iz Božjih naredbi u rr. 20.22. Nalozi stvaranja vodenih i letećih životinja u r. 20 otkrivaju osnovnu zadaću samih životinja. Stvaranje vodenih životinja izraženo je etimološkom figurom s glagolom *šrṣ* – „vrvjeti, rojiti se“ i imeni-

³⁸ Za oblik s nastavkom -ô vidi Gesenius – Kautzsch, *Hebrew Grammar*, § 90ao.

³⁹ Delitzsch, *Genesis*, 96; Dillman, *Genesis*, 77; Driver, *Genesis*, 13; Gunkel, *Genesis*, 110; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 125; L’Hour, *Genèse*, 154.

⁴⁰ *ḥayyat ḥā’āres* (Post 1,25.30; 9.2.10(2x); 1 Sam 17,46; Ez 29,5; 34,28; Job 5,22); *ḥaytô-’eres* (Post 1,24; Ps 79,2); *ḥayyat kol-ḥā’āres* (Ez 32,4).

⁴¹ Usp. Whitekettle, *Animal Classification*, 251-252.

⁴² U prilog predložene podjele u rr. 24-25 govore i različiti drevni tekstovi, biblijski i izvanbiblijski, koji daju naslutiti da je razlikovanje između divljih i pitomih životinja bio važan element drevne kozmologije. Vidi Scott B. Noegel, *From Ape to Zebra. On Wild Animals and Taxonomy in Ancient Israel. Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, R. Mattila et al. (ur.), Springer VS, Wiesbaden, 2019., 95-133.

com *šeres* – „vrev“: „Neka vode provru vrevom...“ (r. 20a).⁴³ Ovdje je gramatičkom subjektu „vode“ dodan stvarni subjekt glagola u adverbijalnom akuzativu, „vrev“.⁴⁴ Stvaranje letećih životinja izraženo je etimološkom figurom s glagolom *wp* – „letjeti“ i imenicom *ôp* – „letači“: „Neka letači polete...“ (r. 20b). Oba naloga u r. 20 podrazumijevaju naredbe stvorenim životinjama, vodenim da se roje u vodama i letećim da lete zračnim prostorom. Sličnu zadaću otkrivaju i Božje naredbe u r. 22. Vodenim životinjama je naloženo da se „plode“ (*prh*), „množe“ (*rbh*) i „ispune“ (*ml*) „vode u morima“, tj. jezerima i morima (r. 22ba). Letećim životinjama je upućen neizravan nalog „množenja“ (*rbh*) „na zemlji“ (r. 22bβ), što je razumljivo s obzirom na to da su njihova staništa na kopnu.

Kopnenim životinjama nije dan nikakav nalog, ali to ne znači da im nije povjerena slična uloga razmnažanja i nastanjivanja njihova prirodnog okoliša, tj. kopna. Ta se uloga implicira u nalogu ljudima u r. 28a (usp. 2.2.1.), a izričito je spomenuta u svećeničkom izvještaju o potopu (Post 9,1.7, P). U Post 1 taj nalog je vjerojatno prešućen da se ne naruši znakoviti paralelizam između petog i šestog dana.⁴⁵ Naime, sličan nalog razmnažanja i nastanjivanja okoliša na kraju petog i šestog dana (rr. 22.28) pokazuje sličnost svih bića koja su stvorena ta dva dana. Sva su jednako pozvana da se razmnažaju i nastanjuju svoj prirodni okoliš i u tome nema razlike između životinja i ljudi.

Navedene Božje naredbe otkrivaju egzistencijalnu vezu između životinja i nežive prirode. Prema Božjoj odredbi neživa priroda stvara životinje (rr. 20.24),⁴⁶ a zadaća je različitih životinja da ispunjaju

⁴³ Usp. Gesenius – Kautzsch, *Hebrew Grammar*, § 117*pqr*; Waltke – O'Connor, *Hebrew Syntax*, § 10.1f.

⁴⁴ Glagol *šrs* opisuje kretanje živih bića (životinje, Post 7,21; 8,17; 9,7; Lev 11,29.41.42.43.46; Ez 47,9; ljudi, Izl 1,7). Stoga se na mjestima gdje je subjekt glagola neživa priroda uvijek nalazi i stvarni subjekt u adverbijalnom akuzativu (vodene životinje, Post 1,20.21; žabe, Izl 7,28; Ps 105,30).

⁴⁵ Neki misle da kopnenim životinjama nije dan nalog razmnažanja i nastanjivanja kopna kako bi se osiguralo nesmetano širenje ljudi. Primjerice, Jacob, *Genesis*, 56; Jakob Wöhrle, *Dominium terrae. Exegetische und religionsgeschichtliche Überlegungen zum Herrschaftsauftrag in Gen 1,26-28*, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 121 (2009.) 2, 180-182. To objašnjenje nije uvjerljivo, jer dovodi u pitanje sami smisao stvaranja kopnenih životinja u kontekstu Post 1.

⁴⁶ Kreativni potencijal zemlje u r. 24 je općepriznat. Vidi Dillman, *Genesis*, 76-77; Gunkel, *Genesis*, 110; Jacob, *Genesis*, 55; von Rad, *Genesis*, 36; Simha Abir, *Das Erdreich als Schöpfungselement in den Mythen der Urgeschichte. Judaica. Beiträge zum Verstehen des Judentums*, 35 (1979.) 3, 127; Westermann, *Genesis 1-11*, 142; Norman Habel, *The Birth, the Curse and the Greening of Earth. An Ecological Reading of Genesis 1-11*, Sheffield Phoenix Press, Sheffield, 2011.,

različite sastavnice nežive prirode (rr. 20.22; usp. r. 28a). Važnost te zadaće vidi se iz toga što je za njezino ostvarenje životinjama osigurana i Božji blagoslov (*brk*, r. 22).⁴⁷ Kopnenim životinjama blagoslov nije izričito dan, ali većina autora s pravom zamjećuje da se on implicira u blagoslovu danom drugim životinjama i ljudima (rr. 22.28).⁴⁸

Navedena uloga životinja u svijetu uglavnom prolazi neopaženo,⁴⁹ jer većina egzegeta promatra životinje s antropološkog gledišta i, posljedično, ne vidi važnost njihovih aktivnosti u rr. 20.22. Važnost tih osnovnih životnih aktivnosti vidi samo biblijski um, koji motri svijet iz Božje perspektive. Za svećeničkog pisca Bog stvara životinje, jer je On ljubitelj života i želi da svekoliki svijet bude pun života (rr. 20.22.24). Slično razmišljanje nalazimo i u mudrosnoj literaturi. Božje besjede u Job 38–41 izlažu o životinjama koje ljudima nisu podložne niti od koristi i koje su stvorene s božanskom svrhom.⁵⁰ Psalam 104,26 kaže da je Bog stvorio Levijatana *lašaheq-bô* – „da se igra u njemu“, tj. ili da se Levijatan zabavlja u moru ili da se Bog zabavlja u Levijatanu. U oba slučaja uloga Levijatana vezana je uz neživu prirodu i Boga stvoritelja, a ne uz čovjeka. Post 1 ide korak dalje od tih mudrosnih tekstova. Dok oni ukazuju na božansku svrhu onih životinja koje očito nisu od koristi čovjeku, Post 1 govori o božanskoj svrsi svih životinja.⁵¹ Sve životinje su stvorene zato da ispunjavu životom neživi svijet, a ne zato da služe čovjeku.

33-34; L'Hour, *Genèse*, 152-153. Kreativni potencijal vode u r. 20a rjeđe se zamjećuje (e.g., Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 121-122; Abir, *Erdreich*, 127), jer ga zamagljuje etimološka figura sa stvarnim subjektom glagola. Ali, on se vidi po tome što je neizravan nalog stvaranja u r. 20a upravljen vodi, a ne životinjama kao u r. 20b.

⁴⁷ Važnost blagoslova životinjama vidi se iz ponavljanja motiva blagoslova u Knjizi Postanka. Usp. Wenham, *Genesis 1-15*, 24-25; Westermann, *Genesis 1-11*, 140-141, 160-161.

⁴⁸ Delitzsch, *Genesis*, 97; Gunkel, *Genesis*, 110; Paul Beauchamp, *Création et fondation de la loi en Gn 1,1-2,4. Le don de la nourriture végétale en Gn 1,29s. La création dans l'Orient ancien. Congrès de l'ACFEB, Lille, 1985.*, F. Blanquart et al. (ur.), Cerf, Paris, 1987., 151-152; Wenham, *Genesis 1-15*, 26; Westermann, *Genesis 1-11*, 141-142; Schreiner, *Menschen und Tieren*, 228-230; L'Hour, *Genèse*, 154.

⁴⁹ Iznimke su Driver, *Genesis*, 13; L'Hour, *Genèse*, 147, 149.

⁵⁰ Divlji magarac (Job 39,5-8), bivol (Job 39,9-12), nilski konj (Job 40,15-24), Levijatan (Job 40,25-41,26).

⁵¹ Različiti aspekti svećeničkog izvještaja sugeriraju da je P blizak ondašnjim mudrosnim tradicijama. Usp. Siegfried Herrmann, *Die Naturlehre des Schöpfungsberichtes. Erwägungen zur Vorgeschichte von Genesis 1.* *Gessammelte Studien zur Geschichte und Theologie des Alten Testaments*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1986., 32-46.

2. ŽIVOTINJE I LJUDI (POST 1,26-31)

Odnos životinja i ljudi u Post 1 obično se promatra u svjetlu činjenice da su ljudi stvoreni posljednji. Stoga se ljude vidi kao vrhunac stvaranja,⁵² a životinje kao niža bića koja služe ljudskoj svrsi. Ta uobičajena teza zanemaruje logiku redoslijeda stvaranja u drevnim tekstovima, a ta je da ono što je stvoreno poslije služi onom što je stvoreno prije. Ta logika je jasna u Post 2 i drevnim tekstovima Mezopotamije, gdje su životinje stvorene poslije ljudi i svrha im je da pomognu ili posluže ljudima.⁵³ U Post 1 nalazimo obrnuti redoslijed stvaranja – ljudi su stvoreni poslije životinja – i taj redoslijed sugerira da ljudi postoje poradi životinja, a ne obrnuto. To praktično znači da govor o autoritetu ljudi naspram životinja u rr. 26-30 nije govor o služenju životinja ljudima, nego o služenju ljudi životinjama. Taj smisao, koji podupire drevna logika redoslijeda stvaranja, potvrđuje i činjenica da se sve upute ljudima u rr. 28-30 tiču životinja kao i to da je govor o ljudima u rr. 26-29 uokviren govorom o životinjama u rr. 24-25.30.⁵⁴

2.1. Ljudi postavljeni za pastire životinja (r. 26)

Odnos ljudi prema životinjama izražen je glagolom *rdh* – „vladati, upravljati“ (rr. 26.28). Taj glagol se koristi u različitim kontekstima; opisuje upravljanje različitim narodnih vođa,⁵⁵ vladanje jedne

⁵² Delitzsch, *Genesis*, 62, 69, 97; Gunkel, *Genesis*, 111; Skinner, *Genesis*, 30; von Rad, *Genesis*, 37; Wenham, *Genesis 1-15*, 25, 27. Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 192-193, kaže da je čovjek središte stvaranja.

⁵³ Tako, primjerice, sumerska poema *Rasprava između žita i ovce* i dvojezični magijski tekst *Osnivanje Erida*. Vidi H. L. J. Vanstiphout, The disputation between ewe and wheat (1.180), *The Context of Scripture I. Canonical Compositions from the Biblical World*, W. W. Hallo (ur.), Brill, Leiden, 1997., 575-581; Wilfred G. Lambert, *Babylonian Creation Myths*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2014., 370-375; Peeter Espak, Creation of Animals in Sumerian Mythology, *Animals and their Relation to Gods, Humans and Things in the Ancient World*, R. Mattila et al. (ur.), Springer VS, Wiesbaden, 2019., 303-311. S obzirom na ep *Enūma eliš*, koji je P vjerojatno poznao, tekst nije u cijelosti očuvan i ne zna se što kaže o životinjama. Iz Berosova izvještaja, koje je došlo do Euzebija, čini se da su u *Enūma eliš* kopnene životinje stvorene poslije čovjeka. Taj izvještaj, međutim, nije pouzdan. Vidi Skinner, *Genesis*, 41-42, 45-47.

⁵⁴ Inkluziju zapaža L'Hour, *Genèse*, 194.

⁵⁵ Kraljevi (Br 24,19; 1 Kr 5,4; Iz 14,6; Pss 72,8; 110,2), upravitelji (1 Kr 5,30; 9,23; 2 Ljet 8,10), svećenici (Jr 5,31), pastiri (Ez 34,4). Nešto slično nalazimo u Ps 68,28, gdje se govori o Benjaminovu vodstvu, i u Ps 49,15, gdje dobri upravljači zlima u podzemlju.

nacije ili entiteta nad drugima⁵⁶ te gospodarenje nad robovima.⁵⁷ Glagol implicira određenu nadmoć i često opisuje nasilno vladanje,⁵⁸ te se odnos ljudi prema životinjama u Post 1 običava interpretirati kao dominacija i gospodarenje.⁵⁹ Bliži kontekst i osnovno značenje glagola *rdh* ne podržavaju to tumačenje.

Glagol *rdh* po sebi ne označava vladavinu sile.⁶⁰ Kada se radi o vladavini sile, to je izričito naznačeno⁶¹ i daje se do znanja da ona Bogu nije draga.⁶² U Post 1 nema takvih negativnih naznaka. Naprotiv, ljudsko upravljanje životinjama prikazano je isključivo pozitivno. Ono je ozakonjeno Božjim nalogom ljudima (r. 28b) i utemeljeno je u čovjekovoj bogolikosti (r. 26).

Svi autori se slažu da je bogolikost bitno usmjerena na upravljanje životinjama.⁶³ Veza je gramatički zajamčena u r. 26,⁶⁴ te neki zastupaju tezu da se bogolikost sastoji od upravljanja životinjama.⁶⁵ Ipak, većina ispravni je drži da je upravljanje svrha ili neposredna

⁵⁶ Lev 26,17; Iz 14,2; Ez 29,15; Neh 9,28.

⁵⁷ Lev 25,43.46.53.

⁵⁸ Usp. Hans-Jürgen Zobel, *rāḏāh*, *TDOT XIII.*, 333-334.

⁵⁹ Dillman, *Genesis*, 80; Gunkel, *Genesis*, 113; Habel, *Greening of Earth*, 38-40; Wöhrle, *Dominium terrae*, 173-176. Za raširenost i utjecaj takvog shvaćanja odnosa ljudi i životinja vidi Suzanne Armstrong, *Dominion in Christian Farming, Religious Studies and Theology*, 35 (2016.) 2, 131-142.

⁶⁰ To zamjećuju William J. Dumbrell, *Genesis 1-3, Ecology, and the Dominion of Man*, *Cruce*, 21 (1985.) 4, 17-18; Bauckham, *Animals*, 182; Zobel, *rāḏāh*, *TDOT XIII.*, 334; L'Hour, *Genèse*, 181.

⁶¹ U tim slučajevima govori se o vladanju „sa silom/bijesom“ (Lev 25,43.46.53; Iz 14,6; Ez 29,15), o vladanju neprijatelja (Lev 26,17; Iz 14,2; Neh 9,28) i o upravljanju „na vlastite ruke“, tj. korist (Jr 5,31).

⁶² Vidi Lev 25,43.46.53; Jr 5,31; Ez 34,4. Zlu vladavinu Bog dopušta samo kao kaznu za grijeh (Lev 26,17; Neh 9,28).

⁶³ Iznimka je Wöhrle, *Dominium terrae*, 177-178, koji neuvjerljivo odvaja bogolikost od upravljanja životinjama. Vidi sljedeću bilješku.

⁶⁴ *Wəyiqṭōl* glagola *rdh* – „vladati, upravljati“ nakon kohortativa glagola *ʾšh* – „činiti“ u r. 26 izriče svrhu ili željenu posljedicu; čovjek je stvoren bogolik da upravlja životinjama (usp. ἵνα δεσπόζη, Mudr 9,2). To zamjećuju Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 142; Gross, *Gottebenbildlichkeit*, 259; Wenham, *Genesis 1-15*, 27; L'Hour, *Genèse*, 180-181. Usp. Gesenius – Kautzsch, *Hebrew Grammar*, §§ 109f, 165a; Joüon – Muraoka, *Biblical Hebrew*, § 116ade.

⁶⁵ David T. Asselin, *Notion of Dominion in Genesis 1-3*, *Catholic Biblical Quarterly*, 16 (1954.) 3, 282-286; Johannes Hempel, *Gott, Mensch und Tier im Alten Testament mit besonderer Berücksichtigung von Gen. 1-3*, *Apoxyismata. Vorarbeiten zu einer Religionsgeschichte und Theologie des Alten Testaments*, Töpelmann, Berlin, 1961., 213-228; Gross, *Gottebenbildlichkeit*, 244-264.

posljedica bogolikosti.⁶⁶ To znači da ljudska nadmoć, koju implicira glagol *rdh*, stoji u bogolikosti i da bogolikost određuje narav ljudskog upravljanja životinjama.

Bogoliki status ljudi često se definira kao kraljevski status.⁶⁷ Pri tom se autori pozivaju na drevne tekstove koji pridijevaju izraz „slika Božja“ kraljevima te na Ps 8,5-9, koji je semantički blizak Post 1 i opisuje ljudski status u kraljevskim terminima.⁶⁸ Međutim, protiv teze o kraljevskom statusu ljudi u Post 1 drugi autori ispravno primjećuju da glagol *rdh* i izraz „slika Božja“ nisu tipični za ondašnju kraljevsku terminologiju i ideologiju.⁶⁹ Slikom Božjom nisu jednostavno nazivani kraljevi, nego oni ljudi koji su ili imali božansko podrijetlo ili im je djelovanje nalikovalo božanskom. Osim toga, teorija o kraljevskom statusu ljudi zanemaruje činjenicu da se kraljevski status dodjeljuje pojedincima, a bogoliki je status dodijeljen svim ljudima. Taj se problem redovito previđa, jer se kolektivni termin za ljudsku vrstu *'ādām* prevodi u jednini kao „čovjek“, dok se kolektivne termine za životinjske vrste prevodi u množini. Tako se stvara krivi dojam da P govori o odnosu čovjeka i životinja, a ne o odnosu ljudi i životinja.

Po našem sudu P ne dodjeljuje ljudima kraljevski status, nego status koji nalikuje kraljevskom i koji neki ljudi zaista imaju u odnosu na životinje, a to je status pastira. Ondašnji pastiri glavninom nisu bili vlasnici, nego čuvari stada; to su bili ili sluge ili djeca vlasnika stada i imali su ograničene ovlasti. Sličan je odnos vladao između Boga, kralja i naroda; narod je bio Božje vlasništvo, a kralj Božji sluga ili sin s ograničenim ovlastima. Zbog te sličnosti slika pastira primjenjivala se na kraljeve, a ideal dobrog vladara polazio

⁶⁶ Dillman, *Genesis*, 81; von Rad, *Genesis*, 39; David J. A. Clines, *The Image of God in Man*, *Tyndale Bulletin*, 19 (1968.), 95-98; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 142; Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 145-147; Westermann, *Genesis 1-11*, 155; Walter Vogels, *The Human Person in the Image of God (Gn 1,26)*, *Science et Esprit*, 46 (1994.) 2, 196-198.

⁶⁷ Clark, *Animal Series*, 435-436; Clines, *Image of God*, 80-99; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 136-144, 190-191; Dumbrell, *Genesis 1-3*, 16-18; Zobel, *rādāh*, *TDOT XIII.*, 334-336; Vogels, *Image of God*, 194, 196-198; Sibley W. Towner, *Clones of God. Genesis 1:26-28 and the Image of God in the Hebrew Bible*, *Interpretation*, 59 (2005.) 4, 347-348; Habel, *Greening of Earth*, 35-40.

⁶⁸ Za povezanost dvaju odlomaka vidi Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 140-142.

⁶⁹ James M. Miller, *In the "Image" and "Likeness" of God*, *Journal of Biblical Literature*, 91 (1972.) 3, 294-297; Gross, *Gottebenbildlichkeit*, 247-249; Anthony J. Tomasino, *"Every Man a King?" Image of God as Sovereignty, Toward a Theology of Relationship. Essays in Honor of Eugene Carpenter*, *Missionary Church Historical Society, Mishawaka, Indiana*, 2015., 130-139.

je od ideala dobrog pastira.⁷⁰ S vremenom je i sam naslov „pastir“ izgubio simboliku i postao sinonim naslova „kralj“. Zbog toga se kod izlaganja Post 1 ne uočava pastirski status ljudi, nego se ljude vidi kao kraljeve ili se pak priznaje da su pastiri, ali se njihov status ne shvaća doslovno, nego simbolično.⁷¹

Post 1 daje dovoljno elemenata za zaključak da P vidi ljude kao pastire u doslovnom smislu riječi. P ocrtava životinje kao Božje blago; nije im dana druga zadaća doli oživljavati svekoliki svijet i radovati Boga ljubitelja života (usp. 1.3.). P pokazuje i to da Bog skrbi o svom blagu; blagoslivlja ga i povjerava bogolikim ljudima (rr. 22.26.28). U tom kontekstu ljudi mogu biti samo Božji pastiri, a njihovo upravljanje životinjama (*rdh*) pastirska skrb za Božje blago, ne gospodarenje na vlastitu korist (usp. Ez 34,4).⁷² Drugim riječima, ljudsko upravljanje životinjama dio je Božje vladavine životinjama, vodi se Božjim zakonima i služi Božjem uređenju svijeta,⁷³ a ne ljudima.

2.2. Granice postavljene pastirima

Govor o autoritetu ljudi u Post 1 obično se generalizira, te prolazi neopaženo da P postavlja različita ograničenja ljudskoj vlasti. Ta ograničenja ukazuju na ograničenost samih ljudi; oni jesu bogoliki, ali nisu bogovi. Samo Bog je svemoćni vladar životinja, a ljudi su pastiri s ograničenim sposobnostima i ovlastima.

⁷⁰ Usp. Bernd Janowski, Der “Gute Hirte” und seine Herde, *Gefährten und Feinde*, 85-89.

⁷¹ Hans J. Boecker, “Du sollst dem Ochsen, der da drischt, das Maul nicht verbinden.” Überlegungen zur Wertung der Natur im Alten Testament, *Gefährten und Feinde*, 79-84; Gerhard Liedke, “Tier-Ethik” - Biblische Perspektiven. Ein Bericht, *Gefährten und Feinde*, 207-208.

⁷² Slično misle Gross, *Gottebenbildlichkeit*, 261; Westermann, *Genesis 1-11*, 158-160; Bauckham, *Animals*, 182-183; L’Hour, *Genèse*, 181-182, 191. Takvo poimanje ljudske zadaće u Post 1 slaže se s drugim starozavjetnim tekstovima koji govore o Božjoj skrbi za životinje i postavljaju humane zakone za ophođenje sa životinjama. Vidi Botterweck, *bahēmāh*, *TDOT II.*, 13-14, 16; Boecker, *Du sollst dem Ochsen*, 67-78; Albert de Pury, *Gemeinschaft und Differenz. Aspekte der Mensch-Tier-Beziehung im alten Israel*, *Gefährten und Feinde*, 135-138.

⁷³ Slično zapažaju Hempel, *Gott, Mensch und Tier*, 228; Wenham, *Genesis 1-15*, 33; Zobel, *rādāh*, *TDOT XIII.*, 335-336; Wilfong, *Genesis 1,26-31*, 45-46.

2.2.1. Životinjske vrste povjerene pastirima (rr. 26.28b)

	Voda	Zrak	Kopno		
r. 26	<i>dāḡaṭ</i> <i>hayyām</i>	<i>'ōp</i> <i>haššāmayim</i>	<i>bāhēmāh</i>	<i>ḡayyaṭ</i> <i>hā'āreṣ</i> ⁷⁴	<i>hāremēs</i> <i>hārōmēs</i> <i>'al-hā'āreṣ</i>
r. 28			<i>ḡayyāh hārōmešet</i> <i>'al-hā'āreṣ</i> ⁷⁵		

2. Životinjske vrste povjerene pastirima

Liste u rr. 26.28 spominju pet skupina životinja kojima ljudi kao pastiri trebaju upravljati (vidi tablicu br. 2). Budući da se pet skupina u rr. 26.28 podudara više ili manje s pet stvorenih skupina u rr. 20-25, redovito se zaključuje da su sve životinje pod ljudskom vlašću. Ta uobičajena pretpostavka zanemaruje činjenicu da P upotrebljava različitu terminologiju za tri skupine u rr. 20-25 i rr. 26.28: *šereṣ* – „vreva, plova“ (r. 20) ↔ *dāḡaṭ hayyām* – „ribe morske“ (rr. 26.28); *'ōp kānāp* – „krilati letači“ (r. 21) ↔ *'ōp haššāmayim* – „ptice nebeske“ (rr. 26.28); *remēs hā'ādāmāh* – „životinjice tla“ (r. 25) ↔ *hāremēs hārōmēs 'al-hā'āreṣ* – „životinjice koje se kreću po zemlji“ (r. 26). Schmidt misli da je P u rr. 26.28 preuzeo uobičajeno, tradicionalno nazivlje,⁷⁶ ali ta teorija ne rješava sve poteškoće. Primjerice, izraz „ribe morske“ sa zbirnom imenicom *dāḡāh* u rr. 26.28 nije uobičajen; nalazi se još samo u Ez 47,10, a uobičajena je fraza s muškom imenicom *dāḡ* u množini.⁷⁷ Osim toga, nije vjerojatno da bi P, koji inače pazi na preciznost i jasnoću,⁷⁸ preuzeo tradicionalno nazivlje u rr. 26.28 poradi samog nazivlja.

⁷⁴ Čitanje *ūḡaḡol-hā'āreṣ* – „i cijelom zemljom“ u r. 26 je problematično i vjerojatno je nastalo ispuštanjem riječi *ḡayyaṭ* iz originalnog čitanja *ūḡaḡol ḡayyaṭ hā'āreṣ* – „i svim zvijerima zemaljskim“. Protiv čitanja „i cijelom zemljom“ govori činjenica da se „upravlja“ (*rdh*) samo živim bićima (vidi Zobel, *rādāh*, *TDOT XIII.*, 331; usp. Post 9,2; Ps 8,7-9). Osim toga, „zvijeri zemaljske“ jedina su od pet prethodno stvorenih skupina koja nedostaje u popisu životinja u r. 26. Stoga većina autora ispravlja mazoretski tekst u r. 26. Vidi Delitzsch, *Genesis*, 100; Dillman, *Genesis*, 80-81; Skinner, *Genesis*, 33; Clark, *Animal Series*, 433, 439; Bauckham, *Animals*, 177-178, n. 8.

⁷⁵ Ovaj izraz u r. 28 obuhvaća sve tri kopnene skupine iz r. 26. Usp. Clark, *Animal Series*, 434-435.

⁷⁶ Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 149, n. 1.

⁷⁷ *dāḡē hayyām* (Post 9,2; Br 11,22; Ez 38,20; Hoš 4,3; Hab 1,14; Sef 1,3; Ps 8,9; Job 12,8).

⁷⁸ Usp. Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 167-169.

Po našem sudu različitim nazivljem P želi ukazati da skupine u rr. 26.28 nisu u potpunosti istovjetne onima u rr. 20-25. Izrazi „ribe morske“ i „ptice nebeske“ u rr. 26.28 mogu imati doslovno značenje i označavati samo glavne vrste vodenih i letećih životinja, tj. ribe i ptice. Izraz „životinjice koje se kreću po zemlji“ u r. 26 može se odnositi na posebnu skupinu unutar skupine „životinjica“. Govor o „kretanju po zemlji“ (r. 26), a ne „po/u tlu“ (usp. r. 25),⁷⁹ sugerira da se radi o onim životinjicama koje hodom naliče većim kopnenim životinjama.⁸⁰ Na to ukazuje i izraz „bića koja se kreću po zemlji“ u r. 28, koji obuhvaća sve tri kopnene vrste iz r. 26 (vidi tablicu br. 2) i svima trima jednako pridaje „kretanje po zemlji“.⁸¹ Kada se sve to uzme u obzir, proizlazi da popisi u rr. 26.28 ne uključuju sve životinje, nego samo pet specifičnih vrsta: ribe, ptice, pitome životinje, divlje životinje te one životinjice koje hodom nalikuju većim kopnenim životinjama.

Precizirani popis životinja otkriva da je P u rr. 26.28 suzio perspektivu i promatra carstvo životinja pod vidom ljudskih ovlasti i sposobnosti.⁸² U kontekstu pastirske zadaće ljudi (*rdh*) ne govori se, primjerice, o morskim grdosijama, o rojevima insekata i o mnoštvu sitnih životinjica koje žive po tlu ili se zavlače ispod tla, nego se spominju samo one životinjske vrste kojima ljudi zaista mogu na neki način upravljati. To pokazuje da je P u opisu pastirske zadaće realan. Kao i biblijski mudraci tako i on priznaje da velik dio carstva životinja nije pod ljudskom vlasti.⁸³

2.2.2. Božanske uredbe o nastanjivanju svijeta (r. 28a)

Nalog ljudima da ispune i podlože zemlju u r. 28a obično se uzima doslovno i drži se da se ljudi mogu širiti neograničeno i urediti zemlju prema vlastitim potrebama.⁸⁴ To tumačenje zanemaruje činjenicu da je nalog u r. 28a dio Božjih odredbi o nastanjivanju nežive prirode od strane živih bića te da ga druge Božje odredbe ograničavaju.

⁷⁹ Vidi bilješku br. 37.

⁸⁰ Isti izraz „životinjice koje se kreću po zemlji“ u Post 7,14; 8,17 (usp. Lev 11,44) može imati usko značenje i isključivati one skupine životinjica koje su mogle preživjeti potop plivanjem ili zavlačenjem ispod tla.

⁸¹ Za prijevod „kretati se“ vidi bilješku br. 34.

⁸² Takvo sužavanje perspektive u Post 1,26.28 ne treba čuditi. Primjerice, u Post 2,19-20 Bog stvara samo one životinje koje nastanjuju kopno i koje bi mogle biti od koristi čovjeku. Usp. Whitekettle, *Animal Classification*, 245-249.

⁸³ Vidi Hab 1,14, gdje se kaže da „životinjicama“ nitko ne vlada (*mšl*), i Job 39,5-12; 40,15-41,26, gdje se govori o životinjama koje su izvan ljudske kontrole.

⁸⁴ To osobito zastupaju Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 190-191; Habel, *Greening of Earth*, 39-40; Wöhrle, *Dominium terrae*, 178-183.

U r. 22 vodenim životinjama je dano da „ispune“ vodena staništa (*ml'*, r. 22b α), a letećim životinjama samo to da se „množe“ na zemlji (*rbh*, r. 22b β). Ograničenje širenja letećih životinja razumljivo je obzirom na to da one dijele kopnena staništa s drugim vrstama. Kopnenim životinjama nisu dane nikakve upute, ali je zato bogoljkoj kopnenoj vrsti dan specifičan nalog da „ispuni“ i „podloži“ zemlju (*ml'*, *kbš*, r. 28a; usp. Post 9,1). Za razumijevanje tog naloga treba prije svega imati na umu da termin *'ereš* – „zemlja“ u r. 28, kao i u r. 22, podrazumijeva kopno, a ne svekoliki svijet.⁸⁵ Nadalje, pod „podlaganjem“ zemlje ne misli se na kultiviranje zemljina tla za potrebe ljudi.⁸⁶ P koristi glagol *kbš* – „podložiti“ koji drugdje nema takav smisao. Kada taj glagol opisuje podlaganje nekog teritorija, podrazumijeva se osvajačka misija kojom se podlažu teritorij i njegovi stanovnici.⁸⁷ Taj uobičajeni smisao glagola *kbš* primjeren je i u Post 1.

Sintaksa u r. 28a sugerira da govor o „podlaganju“ zemlje pojašnjava govor o „ispunjanju“ zemlje. Veznik *wāw* povezuje dva glagola s istim objektom, što nalikuje hendijadi, konstrukciji u kojoj drugi glagol pojašnjava prvi: *mil'û 'et-hā'āreš wəḳibšuhā* – „ispunite zemlju i/tj. podložite je“ (r. 28a β). Takvo pojašnjenje ima smisla, jer ljudska vrsta ne može doslovno „ispuniti“ zemlju. Naime, širenje ljudi ograničeno je Božjim odredbama o nastanjivanju kopna od strane letećih životinja (r. 22b β) kao i postojanjem drugih kopnenih vrsta (rr. 22b β -25). Stoga P pojašnjava da se „ispunjanje“ zemlje sastoji od „podlaganja“ sve zemlje ljudskom autoritetu, a ne u doslovnom širenju ljudi po svojoj zemlji.⁸⁸

Govor o podlaganju (*kbš*) zemlje na drugim mjestima u SZ-u podrazumijeva napor osvajača i otpor onih čiji teritorij biva osvojen.⁸⁹ Same osvajačke misije, međutim, nemaju negativno značenje, nego su predstavljene kao sveti rat. Zemlja je podložena „pred licem Jahvinim“ (Br 32,22.29; 1 Ljet 22,18), a zadnji čin njenog podlaganja

⁸⁵ U r. 10 *yabbāšāh* – „suha zemlja, kopno“ nazvano je *'ereš* – „zemlja“. Usko značenje termina *'ereš* u r. 28 redovito se previđa. Iznimno ga zamjećuje Dillman, *Genesis*, 76.

⁸⁶ Tako, primjerice, Jacob, *Genesis*, 65; Bauckham, *Animals*, 180-181.

⁸⁷ Post 1,28; Br 32,22.29; Još 18,1; 1 Ljet 22,18. Usp. Siegfried Wagner, *kābaš*, *TDOT VII.*, 53-54. Na drugim mjestima glagol *kbš* opisuje podlaganje ljudi; većinom se radi o svodenju na status roblja (Jer 34,11.16; Neh 5,5; 2 Ljet 28,10), jednom o spolnom nasilju (Est 7,8), a jednom o podlaganju drugih naroda (2 Sam 8,11). Preostala dva teksta imaju simbolični karakter (opaćine, Mi 7,19; kame-nje, Zah 9,15).

⁸⁸ Vidi Izl 1,7, gdje razmnažanje i umnažanje Izraelaca u Egiptu rezultira „ispunjanjem zemlje“, ali ne znači nestanak Egipćana. Usp. Wöhrle, *Dominium terrae*, 182-183.

⁸⁹ To zamjećuju Delitzsch, *Genesis*, 101; Dumbrell, *Genesis 1-3*, 18; Wagner, *kābaš*, *TDOT VII.*, 56.

je ustanovljenje svetišta, tj. Božje nastanjivanje u zemlji (Još 18,1). Ista logika nazire se u Post 1. Podlaganje zemlje implicira napor ljudi i otpor životinja, ali sama misija nije negativna u smislu da se ljudi šire zemljom zatirući životinjske vrste i zauzimajući njihova prirodna staništa.⁹⁰ Ljudska misija podlaganja zemlje je pozitivna u smislu svetog rata koji uspostavlja Božju vladavinu na zemlji.

Sveti rat u Post 1 podrazumijeva da ljudi kao Božji osvajači provode Božje zakone o nastanjivanju zemlje. Bog je odredio da različite sastavnice nežive prirode stvaraju pripadajuće životinje i da različite životinje oživljuju pripadajuću neživu prirodu (rr. 20.24.22). Te odredbe obvezuju ljude. Ljudi kao Božji osvajači ne smiju se tako širiti da oduzimaju životinjama njihova prirodna staništa ili da ih premještaju u nekakva umjetna staništa. Naprotiv, kao Božji pastiri ljudi su dužni osigurati životinjama njihova prirodna staništa i upravljati ribama u moru, ne u akvariju, pticama u zraku, ne u krletci, životinjama koje se kreću po zemlji, ne u kavezu (usp. r. 28b).

2.2.3. Božanske uredbe o prehrani (rr. 29-30)

Polazeći od činjenice da je ljudima dana vlast nad životinjama (rr. 26.28b), obično se zaključuje da ljudi mogu raspolagati životinjama prema vlastitim potrebama. Pri tom se redovito zanemaruju prehrambene odredbe u rr. 29-30 opisuju, koje su ljudima dane kao koordinate upravljanja.⁹¹

Prehrambene uredbe u rr. 29-30 predstavljene su kao jedno od Božjih stvarateljskih djela: „I reče Bog...“ (r. 29a₁).⁹² Drugim riječima, u rr. 29-30 opisuje se Božje uređenje hranidbene mreže. Prema tom uređenju ljudi imaju za hranu sjemenitu travu i plodonosna stabla (r. 29), a životinje zeleno bilje (r. 30).⁹³ Uređenje hranidbene mreže priopćeno je ljudima u obliku datosti: *hinnēh nātattī lākem* – „Evo, dajem vam...“ (r. 29a₂).⁹⁴ Ta zakonska formulacija ne stavlja naglasak na obvezu, nego na činjenično stanje, na Božje uređenje

⁹⁰ Pace Wöhrle, *Dominium terrae*, 173-174.

⁹¹ Važnost ovih koordinata zapaža Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 149-153.

⁹² Vidi bilješku br. 8.

⁹³ Slične božanske uredbe, stabla za ljude i bilje za životinje, nalazimo u himnu Amonu-Ra. Vidi Robert K. Rittner, *The Great Cairo Hymn of Praise to Amun-Re* (1.25), *Context of Scripture I.*, 38, 39.

⁹⁴ Perfektni oblik *nātattī* redovito se prevodi perfektom, no ispravnije je prevesti ga prezentom. Naime, radi se o performativnom perfektu, koji opisuje nešto što se ostvaruje djelomično u trenutku govora (usp. Joüon – Muraoka, *Biblical Hebrew*, § 112f), a djelomično u budućnosti (usp. Gesenius – Kautzsch, *Hebrew Grammar*, § 106mr). Upotrebu performativnog perfekta zapaža Dillman, *Genesis*, 85.

stvari.⁹⁵ Međutim, to uređenje povlači i obvezu, a ona se vidi iz dvaju zaključnih formulacija: *lākem yihyeh lə'oklāh* – „vama neka bude za hranu“ (r. 29b; usp. Post 9,3, P), *lə'oklāh* – „za hranu“ (r. 30aβ).⁹⁶

Uređenje hranidbene mreže priopćeno je samo ljudima, što znači da uredbe obvezuju prvenstveno ljude. To zapažaju rijetki egzegeti i oni vide obvezu ljudi ili u *pribavljanju* ili u *nametanju* biljne hrane životinjama, kao što je činio Noa u arci (Post 6,21, P).⁹⁷ Po našem sudu prehrambene uredbe obvezuju ljude kao pastire; budući da su ljudi pastiri, oni su odgovorni za provođenje uredaba i među ljudima (r. 29) i među životinjama (r. 30). U prilog tome govori činjenica da uredbe imaju u vidu prvenstveno mesojede. One se tiču ljudi (r. 29) i tri specifične vrste životinja, „zvijeri zemaljske“, „ptice nebeske“ i „sve što se kreće po zemlji“ (r. 30; usp. r. 28b).⁹⁸ Znakovito je da od svih skupina životinja u rr. 20-28 prehrambene uredbe spominju izričito tek dvije skupine mesojeda, „zvijeri zemaljske“ i „ptice nebeske“. Obje skupine nalazimo i drugdje zajedno u kontekstu hranjenja ljudskim lešinama,⁹⁹ a nekoliko puta, kao i u našem odlomku, javlja se i izraz *lə'oklāh* – „za hranu“.¹⁰⁰ S druge strane, uredbe ne spominju izričito jedinu kopnenu skupinu koja stvarno poštuje uredbe i hrani se biljem, *bəhēmāh*, tj. pitome životinje. One su vjerojatno uključene u treću skupinu, „sve što se kreće po zemlji“ (r. 30), ali njihovo nespominjanje začuđuje i traži objašnjenje.¹⁰¹ Po našem sudu one nisu izričito spomenute, jer uredbe imaju u vidu prvenstveno mesojede. To gledište se redovito previđa, jer se misli da Post 1 opisuje prvotni raj u kojem nije bilo mesojeda. Međutim,

⁹⁵ Različiti autori zamjećuju da se ovdje radi o zakonskoj formulaciji. Delitzsch, *Genesis*, 102; Jacob, *Genesis*, 61; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 151; Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 140; Westermann, *Genesis 1-11*, 162; L'Hour, *Genèse*, 192.

⁹⁶ Dvije zaključne formulacije često se previđaju, te se zaključuje da prehrambene uredbe ne obvezuju. Tako, primjerice, Jacob, *Genesis*, 62-63; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 150; Wenham, *Genesis 1-15*, 34; Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 140.

⁹⁷ O *pribavljanju* hrane govore Bauckham, *Animals*, 181; L'Hour, *Genèse*, 191, a o *nametanju* Liedke, *Tier-Ethik*, 207.

⁹⁸ Ograničenje uredaba na neke životinjske vrste zamjećuju samo klasični kritičari, primjerice, Delitzsch, *Genesis*, 103; Dillman, *Genesis*, 86; Skinner, *Genesis*, 34; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 151.

⁹⁹ Vidi 1 Sam 17,46; Ez 29,5; 32,4; Ps 79,2. Dvije skupine su i drugdje spomenute zajedno u istom kontekstu, ali je terminologija djelomično različita (2 Sam 21,10; Jr 12,9; Ez 39,4; 39,17).

¹⁰⁰ Jr 12,9; Ez 29,5; 39,4 (usp. Ez 33,27).

¹⁰¹ Botterweck, *bəhēmāh*, *TDOT II.*, 9, kaže da je nemoguće objasniti zašto su izostavljene.

vremenska shema stvaranja (vidi tablicu br. 1) jasno pokazuje da Post 1 govori o postupnom uređenju svijeta. U tom procesu prijelaza iz kaosa u kozmos uređenje hranidbene mreže smješteno je tek nakon stvaranja ljudi (rr. 29-30), što otvara mogućnost postojanja mesojeda kao elemenata prvotnog kaosa, koji u epohi bogolikih ljudi trebaju postupno nestajati.

Uredbe o biljnoj prehrani mesojeda imaju smisla kao zaštita slabijih bića i vrsta. Ljudi kao pastiri trebaju štiti slabije vrste i nametnuti mesojedima, potencijalnim i stvarnim, biljnu prehranu. To tumačenje uredbi u rr. 29-30 nalazi znakovitu potvrdu u Ez 34, 1-10, odlomku koji opisuje zle pastire i sadrži nekoliko leksičkih i idejnih paralela s Post 1. Ponašanje zlih pastira u Ez 34 suprotno je onome što propisuje Post 1. Oni nasilno upravljaju Božjim stadom (*rdh*, r. 4) i stado Božje im je postalo hrana (*la'oklāh*, r. 10), a zbog njihove nebrige postalo je hrana i divljim zvijerima (*la'oklāh, ḥayyat haššādeh*, rr. 5.8).

Uredbe u rr. 29-30 traže od ljudi kao pastira da kontroliraju jače, a štite slabije životinje i ne impliciraju apsolutnu zabranu ubijanja.¹⁰² Stoga je razumljivo da P opisuje pastirsku zadaću glagolima *kbš* i *rdh*, koji podrazumijevaju napor i uporabu sile i ne isključuju mogućnost usmrćivanja onih bića koja budu pružala otpor Božjoj vladavini.

2.3. Izvedivost pastirske zadaće

Većina autora vidi u rr. 28-30 opis prvotnog raja ili utopiju¹⁰³ i to rezultira uvjerenjem da opisana ljudska zadaća nije ostvariva i ne predstavlja moralni imperativ. Detaljnija analiza pokazuje da rr. 28-30 ne opisuju ni prvotni raj ni neostvarivu budućnost.

Uobičajena teorija o raju poziva se na formulu „I bi tako!“ u r. 30b i na konstataciju da sve bijaše „veoma dobro“ u r. 31. Ti argumenti, međutim, nisu jaki. Pridjev „dobar“ u Božjim odobrenjima pojedinih stvorenih djela (rr. 4.10.12.18.21.25.31) ne znači biti

¹⁰² Na temelju uredbi u rr. 29-30 autori često izvode apsolutnu zabranu ubijanja. Vidi Delitzsch, *Genesis*, 103-104; von Rad, *Genesis*, 40; Liedke, *Tier-Ethik*, 207; Schreiner, *Menschen und Tieren*, 230-231. Međutim, uredbe impliciraju samo jednu specifičnu zabranu, a to je zabrana ubijanja poradi ishrane.

¹⁰³ Delitzsch, *Genesis*, 102-103; Dillman, *Genesis*, 87-89; Skinner, *Genesis*, 34; Driver, *Genesis*, 17; Gunkel, *Genesis*, 113-114; Jacob, *Genesis*, 62; von Rad, *Genesis*, 40; Bauckham, *Animals*, 183-185; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, 149-151, 153-154; Wenham, *Genesis 1-15*, 32-33; Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 179; Westermann, *Genesis 1-11*, 164-165; L'Hour, *Genèse*, 193-194.

savršen, nego biti prikladan za određenu svrhu.¹⁰⁴ Nadalje, konstatacija „I bi tako!“ odnosi se uvijek na Božje stvarateljske čine (rr. 7.9.11.15.24), nikad na izvršenje Božjih naredbi od strane stvorenja (rr. 22.28). U r. 30 ona konstatira Božje uređenje hranidbene mreže (rr. 29-30), a ne ponašanje ljudi i životinja u skladu s tim uređenjem. Na to ukazuje i izostanak očekivane naredbe „Neka bude za hranu“ u r. 30 (usp. r. 29; Post 9,3, P). U r. 30 naredba „*Neka bude za hranu*“ stajala bi neposredno prije formule „*I bi tako!*“, što bi sugeriralo da su se ljudi i životinje ponašali u skladu s odredbama. Stoga je naredba prikladno zamijenjena izrazom „za hranu“, koji upućuje na uvodnu zakonsku formulaciju i sugerira uobičajeno značenje naredne formule: „Evo, dajem... za hranu. I bi tako.“ (rr. 29a.30aβ.b). Sve u svemu, formule u rr. 30.31 konstatiraju da je stvoreni svijet potencijalno dobar i ne govore ništa o ponašanju ljudi i životinja.

Protiv teorije o raj u ili utopiji govore i rezultati ove studije. Vidjeli smo da ljudska zadaća među životinjama nije lagana, nego podrazumijeva napor i uporabu sile (*kbs*, *rdh*; usp. 2.2.2.; 2.2.3.). Ljudi trebaju voditi sveti rat, podložiti zemlju Božjoj vladavini i upravljati životinjama kao pastiri, jamčiti svakoj njezin životni prostor i štiti egzistenciju slabijih vrsta nametanjem biljne prehrane mesojedi-ma. Štoviše, ljudska zadaća ne isključuje ni mogućnost usmrćivanja onih bića koja budu pružala otpor Božjoj vladavini. Imajući to u vidu, teško je braniti tezu o raj u u rr. 28-30. S druge strane, ne može se govoriti ni o utopiji. Ljudska zadaća je zahtjevna, ali nije neizvediva. P daje do znanja da su ljudi stvoreni bogoliki i da su kao takvi sposobni izvršiti svoju zadaću među životinjama (usp. 2.1.).¹⁰⁵ Osim toga, ljudi nisu izravno odgovorni za sve životinje, nego samo za one s kojima dolaze u kontakt i kojima mogu na neki način upravljati (usp. 2.2.1.). To pak ne umanjuje važnost ljudskog djelovanja za sve vrste i za cijeli svijet. Naime, odgovornim upravljanjem na ograničenom prostoru i nad određenim vrstama životinja, bogoliki ljudi pokreću od Boga željene procese među svim ostalim vrstama i u cijelom svijetu.

U prilog realnosti opisa u rr. 28-30 i izvedivosti ljudske zadaće govore i neka otkrića modernih prirodnih znanosti. Prvo, proučavanja ekosustava su utvrdila da različite žive vrste čine jedan živi organizam i da za opstanak trebaju jedna drugu. Stoga se ljudima postavlja imperativ očuvanja biološke raznolikosti¹⁰⁶ i iznose se ekološke

¹⁰⁴ Vidi Dumbrell, *Genesis 1-3*, 18-21; Westermann, *Genesis 1-11*, 166.

¹⁰⁵ Usp. Beauchamp, *Création et fondation de la loi*, 179-182.

¹⁰⁶ U skladu sa znanstvenim zapažanjima Ujedinjeni narodi su donijeli *Konvenciju o biološkoj raznolikosti* u Rio de Janeiru 1992., a 1996. zakonom ju je potvrdio i

prednosti vegetarijanske prehrane,¹⁰⁷ što se slaže s božanskim uredbama o prirodnim staništima (usp. 2.2.2.) i o biljnoj prehrani mesojeda (usp. 2.2.3.).

Drugo, jedan osnovni prirodni zakon bitno se podudara s prehranbenim uredbama u rr. 29-30 i može očuvati zajednički živi organizam. Prirodni nagon za očuvanjem vrste navodi pojedina bića da se ne hrane jedinkama iste vrste. Međusobnim izjedanjem unutar vrste nestaje sama vrsta, a slično vrijedi i za zajednički živi organizam. Mesna prehrana može kratkoročno osnažiti jednu vrstu na štetu drugih vrsta, ali dugoročno to vodi uništenju cijele skupine o kojoj ovisi svaka vrsta i svaka jedinka. To najbolje svjedoči prijelaz ljudske vrste s biljne na mesnu prehranu. U početku se taj prijelaz pokazao korisnim; ljudska vrsta je ojačala prijelazom na mesnu prehranu.¹⁰⁸ Međutim, mesnom prehranom ojačana ljudska vrsta danas prijeti cijelom ekosustavu. Stoga je legitimno pitati se je li prijelaz s biljne na mesnu prehranu bio uistinu koristan kako se na prvi pogled čini.

Treće, neki rezultati prirodnih znanosti pokazuju da je nametanje biljne hrane mesojedima, koje traže božanske uredbu u rr. 29-30, dugoročno izvedivo. Različiti paleontološki nalazi otkrivaju da se organizmi s vremenom mogu prilagoditi drugačijoj vrsti prehrane; dugotrajnim prirodnim procesima od biljojeda se može postati mesojed i obrnuto.¹⁰⁹ Prehranbene promjene i procesi u skladu s božanskim uredbama u rr. 29-30 sigurno bi doveli do značajnijih promjena u organizmima i u ekosustavu, ali to ne znači propast vrsta i ekosustava. Takve promjene nekima mogu izgledati kao propast, ali za biblijske pisce taj izmijenjeni svijet bez mesojeda je bolji svijet (usp. Iz 11,6-9; 65,25). To biblijsko mišljenje trajno se održa-

Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske (Broj: 01-96-780/1). O važnosti biološke raznolikosti govori i papa Franjo, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom*, KS, Zagreb, 2015., br. 32-42.

¹⁰⁷ Vidi Roberto Ciati – Luca Ruini, Double pyramid. Healthy food for people and sustainable for the planet, *Sustainable diets and biodiversity directions and solutions for policy, research and action*, B. Burlingame – S. Dernini (ur.), FAO, Rome, 2012., 280-293.

¹⁰⁸ Vidi sljedeću bilješku.

¹⁰⁹ Najbolji primjer takvih promjena jesu promjene u ljudskom organizmu. Vidi Francesca Luca – George H. Perry – Anna Di Rienzo, Evolutionary Adaptations to Dietary Changes, *Annual Review of Nutrition*, 30 (2010.), 291-314; Kaixiong Ye – Zhenglou Gu, Recent Advances in Understanding the Role of Nutrition in Human Genome Evolution, *Advances in Nutrition*, 2 (2011.) 6, 486-496; Briana Pobiner, Meat-Eating Among the Earliest Humans, *American Scientist*, 104 (2016.) 2, 110-117; Michael Gross, How our diet changed our evolution, *Current Biology*, 27 (2017.) 15, R731-R745.

lo na rubovima židovstva i kršćanstva,¹¹⁰ a u novije vrijeme dobiva sve veću potporu.

Četvrto, moderni razvoj zooloških znanosti otkriva crte ljudske bogolikosti kako je ona predstavljena u rr. 26-30. Znanstvena proučavanja svijeta životinja pokazuju da su ljudi sposobni izići iz sebe i vidjeti svijet iz kuta životinja, razumjeti ih, komunicirati s njima, odgajati ih i oplemenjivati njihovu narav.¹¹¹ Tu ljudsku sposobnost izlaska iz sebe i promatranja svijeta iz kuta drugih živih bića P predstavlja kao bogolikost, božansku datost koja ljude osposobljava da upravljaju životinjama (r. 26).¹¹² Stoga su humani zoolozi najbolji dokaz istinitosti svećeničke tvrdnje o ljudskoj bogolikosti. Oni dokazuju da ljudi mogu upravljati životinjama na humani, tj. božanski način, izlaziti im u susret, štiti njihova prava, poštivati njihovu različitost, a istodobno implementirati među njima humane, tj. božanske zakone.

U svjetlu navedenih otkrića modernih prirodnih znanosti ljudska misija u rr. 28-30 ne izgleda više kao utopija, nego kao moguće stanje stvari u svijetu. P postavlja dobre i korisne uredbe, detektira stvarne opasnosti i nudi provediva rješenja. Stoga se kod imperativa čovječanstvu u Post 1 ne radi o „moći“, nego o „htjeti“.

ZAKLJUČAK

Naša analiza Post 1 pokazala je da svećenički pisac vidi životinje kao važan čimbenik u svijetu te nastoji zaštititi njihov status, prava i egzistenciju. Prvo, Post 1 afirmira status životinja kao „živih duša“ i time ih stavlja iznad nežive prirode, a uz bok ljudima (1.1.). Drugo, Post 1 pokazuje da je carstvo životinja ustrojeno prema postojećoj neživoj prirodi, a ne prema čovjeku; različite životinjske vrste stvorene su za različite sastavnice nežive prirode (1.2.). Treće, Post 1 veže svrhu i ulogu životinja uz neživu prirodu, a ne uz čovjeka; životinje su stvorene da ispunjaju životom svekoliki svijet (1.3.).

¹¹⁰ Vidi Yael Shemesh, *Vegetarian Ideology in Talmudic Literature and Traditional Biblical Exegesis*, *Review of Rabbinic Judaism*, 9 (2006.), 141-166; Robert Paul Seesengood, *What Would Jesus Eat? Ethical Vegetarianism in Nascent Christianity*, *The Bible and Posthumanism*, J. L. Koosed (ur.), Society of Biblical Literature, Atlanta, Georgia, 2014., 227-246; Agnes Eva DaDon – Kotel DaDon, *Stav judaizma prema životinjama u starozavjetnim spisima Biblije*, u *židovskome pravu i u rabinskoj literaturi*, *Nova prisutnost*, 16 (2018.) 3, 453-475.

¹¹¹ O mijenjanju naravi divljih životinja govore već drevne *Pouke Anija*, 10,1-5. Vidi Miriam Lichtheim, *Instructions of Any (1.46)*, *Context of Scripture I.*, 114.

¹¹² Slično argumentira Nicola H. Creegan, *Being an Animal and Being Made in the Image of God*, *Colloquium*, 39 (2007.) 2, 185-203.

Četvrto, Post 1 predstavlja odnos životinja i ljudi kao odnos Božjeg blaga i Božjih pastira u doslovnom smislu riječi. Ljudi su stvoreni bogoliki da kao Božji pastiri upravljaju Božjim blagom (2.1.) i provode Božje zakone koji životinjama jamče njihov životni prostor i štite njihovu egzistenciju (2.2.). Peto, Post 1 stavlja pred ljude zahtjevnu, ali ostvarivu pastirsku zadaću i ona kao takva predstavlja moralni imperativ (2.3.).

Biblija nigdje ne svjedoči da je čovječanstvo pokušalo ostvariti svoju zadaću iz Post 1. Naprotiv, Biblija otkriva da je na samom početku razgovor ljudi i životinja započeo krivo te da je upravo taj krivi razgovor uzrokovao pad čovječanstva. Umjesto da vode sveti rat, odgoje životinje i podlože ih Bogu, kako to traži Post 1, ljudi su prihvatili životinjsku mudrost i ušli u rat s Bogom (Post 3). Iz tog se prvog otuđenja razvilo grešno čovječanstvo, koje živi kao parazit ekosustava i traži vlastitu korist na štetu drugih vrsta. Kroz povijest grešno je čovječanstvo sustavno kršilo Božje zakone u svijetu; otimalo je prirodna staništa životinja, a životinje koristilo za hranu. Štoviše, u judeo-kršćanskoj tradiciji sve se to opravdavallo izlaganjem ljudske bogolikosti i autoriteta u Post 1,26-28 u terminima nadmoći i vladavine. Zloporaba božanskih datosti u ljudima i Božjih riječi ljudima dovela je u konačnici do degradacije ljudi u odnosu na životinje. Dok životinje ubijaju poradi preživljavanja, ljudi su ubijanje pretvorili u sport, mučenje životinja kod pripreve jela u kulinarsko umijeće, a suvišno hranjenje njihovim tijelima u neizostavna gozbeno slavlje. Ljudski užitak stvorio je nehumanu i bezosjećajnu mesnu industriju. Doista, usalilo se srce ljudi (usp. Mt 13,15) i životinje su im postale u mnogočemu primjer humanosti.

Za ostvarenje dobrog Božjeg svijeta iz Post 1 ljudi ne trebaju niti mogu činiti čudesa. Ali, oni mogu i trebaju prihvatiti istinu koja je objavljena na prvoj stranici Biblije i koju potvrđuju moderna proučavanja ekosustava (usp. 2.3.). Kada ljudi prihvate istinu o sebi, priznaju da nisu središte svijeta i da im je zadaća pastirska skrb o životinjama, tada će čovječanstvo automatski promijeniti smjer i prioritete. I to će biti prvi, najvažniji korak u obnovi čovječanstva i početak uspostave Božje vladavine u svijetu ljudi i životinja (usp. Iz 11,6-9).

ANIMALS ARE GOD'S TREASURE, NOT HUMAN FOOD.
ZOOLOGY IN GN 1 AND ITS IMPERATIVES

Summary

The study exposes the zoology of Genesis 1, analyzing the key terms, phrases and statements. The study shows that Genesis 1 insists on the prominence of animals as living beings, guarantees them a proper space in the ecosystem, and relates their purpose and role to the inanimate nature, not to humans. Further, the study reveals that the creation of humans in the image of God in Genesis 1 is a part of God's care for animals. Humans are created in the image of God to be good shepherds of God's animals, to tend them according to the divine laws and protect their rights and existence, and not to dominate them freely. Besides, the study demonstrates that the human task in Genesis 1 is realistic and constitutes a moral imperative.

Key words: Genesis 1, animals, inanimate nature, image of God, stewardship